

DEBRECZENI PROTESTÁNS LAP

EGYHÁZI ÉS ISKOLAI HETI KÖZLÖNY.

A lap szellemi részét illető minden küldemény a szerkesztőség czime alatt küldendő.

Megjelen hetenként egyszer szombaton, másfél iven.

ELŐFIZETÉSI ÁR: egész évre 6 frt (12 korona), félévre 3 frt (6 korona). HIRDETÉSEK DÍJA: *Benn a lapban* egész oldal 8 frt, féloldal 4 frt, negyedoldal 2 frt; *a borítékon* egész oldal 6 frt, $\frac{1}{2}$ oldal 3 frt, $\frac{1}{4}$ oldal 1 frt 50 kr, $\frac{1}{6}$ oldal 1 frt. Többszörös hirdetésnél áruengedmény adatik. Bélyeg-díj minden hirdetésnél külön 30 kr. Egyes szám ára 15 kr.

A kiadóhivatal

kezelője RÓZSA SÁNDOR főiskolai háznagy, kinek nevére intézendő a lap minden anyagi dolgára s a hirdetésekre vonatkozó küldemény.

A nagy reform-javaslatok alapelvei.*

I.

A prot. egyházak vezérférffiai körültekintő bölcsességgel megállapították, hogy nekünk, legalább hivatalosan, a nagy reform javaslatokhoz semmi közünk, hogy a kérdés eminenter a magyar állam ügye s a mi beleszólásunk csak elmérgesítné a dolgot. Nem hiányzanak még ma sem az ilyen irányu figyelmeztetések.

Az én véleményem más.

Nekünk jogunk van beleszólani a dologba s e jogot megadja nem csak azon körülmény, hogy a nevezett javaslatok bennünket, mint egyházat is egyenesen érdekelnek, hanem ama másik is, hogy tőlünk úgy is mint magyar reformátusoktól, úgy is mint magyar honpolgároktól egyenesen megköveteli a haza, hogy a dolog érdemére nézve teljes nyíltsággal és őszinteséggel elmondjuk a magunk véleményét s hogy ha a hazát és a hazai társadalmat alkotó tényezők között a mi sulyunk és befolyásunk van, a mérlegbe vessük és a köz javára érvényesítsük.

De nem bírálom a hivatalos állásfoglalást. Sőt tudom annak okait is méltányolni.

Azt azonban el nem hallgathatom, hogy annak szubtilis meghatározásait, elméleti helyes körülírásait, a mint mindig tenni szokta, most is, eddig is átaltörte a gyakorlati élet s midőn egyfelől hivatalosan mélyen hallgatunk, másfelől hiveink mint honpolgárok ugyancsak küzdenek és mi is mindnyájan nyakig benne vagyunk az egyházpolitikai mozgalmakban.

* Nem értünk ugyan mindenben egyet jeles munkatársunk nézeti- és következtetéseivel; de a találó észrevételek, az éles megfigyelés, magasabb és egyetemesebb szempontok s a megszokott külső csín és erő annyira értékes és tartalmassá teszik e cikket, hogy örömmel nyitottunk tért ennek is. Kivánatos, hogy a cikkíró által inkább felvetett, mint megfejtett némely kérdések szélesebb körben is érdeklődésre találjanak.
A szerkesztők.

Egyházi és társadalmi lapjaink tele vannak e kérdésre vonatkozó közleményekkel. Mint mikor a szennyes áradás előtéssel fenyeget, jelzik a víz emelkedését és apadását; anyagot hordanak össze a védelemhez, buzdítanak, bátorítanak és ugyancsak dolgoznak a védő gátakon.

Az igaz, hogy nem felekezeti töltéseket erősítenek.

És ez jól is van így.

Midőn az ultramontán klérus kezét fogva a muszkavezető főurakkal, az elámitott s fanatizált tömeggel, kikölcsönzi az alkotmányosság külső formáit s fegyvert kovácsol a hitből, a protestánsok vallásszabadságát biztosító törvényekből és a maga önző hatalmi érdekeinek előmozdítása végett az alkotmányos törvények, az emberi szabadság s a magyar haza ellen indít keresztes háborút, magyar ember, magyar református ember nem maradhat meg többé a tétlen szemlélő fél kényelmes álláspontján. Neki bele kell vegyülni a megindult alkotmányos és társadalmi küzdelembe.

És bele is vegyül.

A felvilágosodott szellemű és más vallásu hazafiakkal együvé állva, ott küzd a törvényhatóságok termeiben, buzgón rendezzi a tüntető népgyűléseket s mindenütt felemeli szavát a szent ügy érdekében. Magyarságát, rendületlen hazafiságát, szabadelvű gondolkodását érvényesíti a nagy küzdelemben és vezér nélkül, kiadott jelszó nélkül, mint egy ember áll talpra mindenütt.

Erős bizonyoságot tesz e körülmény, nem csak egyházunk fenkölt szabadelvű hazafias szelleméről, hanem hiveinknek politikai és társadalmi érettségéről is. — Azonban bizonyos kényszerhelyzetbe sodor bennünket, mint hivatalos testületet.

Míg mi némán állunk, addig hiveink már állást is foglalnak s az általuk vezetett és erősített közvélemény dönt mi nélkülünk és dönt a nélkül, hogy a nagy reform javaslatok lényegére különösebb tekintettel lenne, a nélkül, hogy a magyar prot. egyház jogos kívánalmait méltányolná, jogos igényeit érvényesíteni törekednék.

Rá nézve csak a haza és a felvilágosodás ellen intézett támadás a fő, a mi bíráló szavunkat nem hallja, az ügy helyes eldöntésére szükséges benső okokat, elrejtett rugókat nem keresi.

Ez pedig már hiba.

Mert nem csak pusztán az ultramontanizmus támadásainak visszaveréséről van itt szó, hanem főképen az állam és egyház közt fenforgó kérdések szerencsés megoldásáról. Nem csak a katholicizmus helyzetéről, hanem a miénkeről is. Erre pedig azok a mi lapjainkban is felmerült szakszerű bírálatok, többé-kevésbé általános fejtegetések elégtelenek s hangzanak is már némi aggodalmak.

Jól különböztessünk. — Egy kicsiny, bár jelentékeny töredéktől eltekintve, nincs sorainkban senki, a ki a nagy reform javaslatokat elvileg ellenezné, és általánosságban el ne fogadná. De vannak elegendő, a kik a rész-

letekkel elégedetlenek és kifogásaikkal is előállanak.

Elérkezett az utolsó perc, hogy ide is ügyet vessünk. Ma-holnap az országgyűlés elé kerül a dolog. Itt az ideje azért, hogy aggodalmainkat előadjuk, s a mi azokban a nagy reform javaslatok végczéljára, a helyes megoldásra, a siker biztosítására, a közügyre s a mi jogos ellenvetéseinkre tartozik; nyíltan és őszintén feltárjuk.

Vessünk azért egy szempillantást az előttünk kibontakozó helyzetre. Keressük meg az állam és egyház közt fenforgó nehézségek szerencsés megoldásának elveit s mérjük azokhoz a beterjesztett javaslatokat. Járjunk el részrehajlatlanul, úgy is mint magyar hazafiak, úgy is mint magyar protestánsok.

A kérdés nehéz. Nem elég itt sem a most folyó mozgalmakra, sem pusztán a reform javaslatokra támaszkodni.

Mélyebbre kell vetni a hálót.

A következményekhez, meg kell keresni a velök okozati viszonyban álló előzményeket is.

A javaslatok sudár derekához és terebélyéhez, melyet ide-oda mozgatnak a kedvező vagy a kedvezőtlen szelek, meg kell vizsgálni a gyökereket is.

✠ TÁRCZA. ✠

A vallások összehasonlítása korunkban.

A mai kor tudományos mozgalma mindennek az eredetét nyomozza. Ugy a szentírásnak, mint a keresztyénségnek eredetéről nagy írók kötetekben szólnak. Főleg vitatás alá jött a vallások eredete s ez létrehozta az u. n. összehasonlító theológiát. Ez ágat mívelni kiválólag hivatott az angol szellem, mely birodalma alatt tartja a régi vallások bölcsőházát, Indiát, s az öt világ-rész számos szigetföldét. A híres Max Müller, összehasonlító nyelvész, a glasgowi egyetemen „Gifford felolvasásaiban” * 1891., 92., 93-ban 3 éven át tartott előadásokat, mindenik évi leczkék 4—5 száz lapnyi könyvben világra is bocsáttattak, a fejszét a gyökerekre vetette, nagy izgalmat és figyelmet keltett. A létkérdés veleje forog szőnyegen. Első kötet „Természeti vallás” (Natural religion), ebben a vallást így értelmezi: „A vallás a végtelenség észrevezésében áll, oly nyilatkozványok alatt, melyek képesek befolyást gyakorolni az ember erkölcsi jellemére.” Egy felsőbb (vég) akaratba való emberi hit fejlődésének kiinduló pontját Indiában keresi, hol a mozgó tűz szemlélése folytán eljutott az emberi gondolkodás a tűz mozgatóra, mint fényes tényezőre, mely mozgat, él és lehel (animismus), majd emberi alakkal ruházta fel (anthropomorphismus), mint

* Alapítá pénzadókéjét Gifford lord.

emberhez hasonló tényezőt, s mivel egyik tűz különbözik a másiktól, egyéniesíté (personificatio), a végponton pedig istenítette (deificatio), természetfeletti erővel ruházta fel. Végnomozás eredménye a fejlődés fokain át, hogy a vallás természetes, valódi, kikerülhetetlen és egyetemes. A természet nem chaos, hanem szerkezetbe hozható szöveg, mivel a magyarázó ember is észszel és nyelvvel bíró lény s képes felfedezni, megnevezni a természet nagy drámája háta mögött rejlő tényezőket és hinni azokba, s ezeket ismét egy főtényező alá fogni össze. E fejlődési menet elkerülhetetlenül következett egyik a másiktól, elkerülhetetlen levén, igaz is. A csodás vagy természet feletti elem szükségtelen a vallás keletkezésénél; csak egy örök csoda van: a végtelenség a végesben jelentkezése. A keresztyénség a legmagasztosabb, mert legtisztább minden vallás közt, de semmivel sem természetfelettibb, mint a többi vallások: a természeti (fizikai) vallásban van az örök és egyetemes igazság bevehetetlen sziklavára, nem a szentírásban.

Nagy figyelmet keltő e munka, szerző érdemei s alaposága miatt is, ő maga tanulmányait és életét bekoronázó műnek tekinti. A sanszkrit nyelvbeli páratlan otthonosság, az összehasonlító nyelvészet és hitregetan mezején szerzett babérai zöldellenek itt. A vallást oly szélesen kívánta értelmezni, hogy minden vallás azokra alkalmazható legyen. A természeti vallás „szellemét” kelle megtalálnia, mert a nélkül nem különböznék a természet és lélektani tudományoktól a vallás; a vallási szellem kifejezője: „az erkölcsi jellemre hatás” bevonása. A bölcsészeti módszert — mit Hegel tett — mellőzi, a történelmit fogadja el, itt a biztos érv a természeti val-

S ezek újabb alkotmányos életünk kezdő évéig az 1868. LIII. és az 1868. XXXVIII. t.-cikkekig, az azokat megelőző, az azokat követő, az azokat magyarázó magán társadalmi és közpolitikai mozgalmakig nyulnak vissza.

Idézzük hát vissza és rajzoljuk meg e kornak képét.

Két hatalmas vonás már plasztikusan élénk tünteti az alaprajzot, a körvonalakat.

Az egyik az az erősen lüktető szabadság érzet, mely akkor mindenkit egyformán eltöltött. A másik az állam kiépítése iránt való mohó vágyakozás, mely akkor mindeneket egyformán uralt.

Most fel a színeket. Azokat az élénk vörös színeket, a világosságnak szemkápráztató árnyalatait, melyek lassan halványulva a sötétbe vesznek és később a reménység zöldjébe vegyülnek.

Fénybe kellene mártani tollamat, hogy a 60—70-es évek társadalmi és politikai mozgalmait lerajzolni tudjam. Halvány másolat és kontár mű lenne mégis.

Ki tudná ez idő képét kellőleg visszaadni?

Ecset arra nem képes, szó arra elégtelen.

A hatvanas években valami izgató szabadság-mámor vett erőt a lelkeken. Minden szívet elfoglalt a haza képe, betöltött a visszanyert

alkotmányosság feletti örvendezés. Egyházi, társadalmi kérdések egy csapással mellékesekké, másodrendű dolgokká változtak által. S úgy látszott, hogy a hazafias erő, mely csaknem mindent megnyert, csaknem mindent megtehet. Egy ideális világ vette kezdetét, mely a valóság határain, a létező korlátokon túl messze elcsapongott. A vallási ügyekkel is csak az általános szabadság szempontjából törődött s midőn leróvta a protestáns egyházak iránt a multból kifejlődő s már alig érzett hálát, az autonomia sánczain akadályozva s még inkább a csalhatatlansági dogma sötétségén megütközve, egyenesen vallásellenes irányba csapott által. Ugy tetszett az emberi szabadság és felvilágosodás ügyéért rajongó lelkeknek, hogy minden vallás többé-kevésbé gát a szellemszabadság ügyére nézve s az első sorban a katolikus egyház.

Egymásután jelentek meg a katholicizmust gúnyoló iratok, a papi visszaéléseket feltáró történeti tanulmányok, pamflettek. Jézusiták naptára, Pápák bűnei, Papok tükre, Barátfülek, Jézusiták s más több efféle. A Németországból átszivárgott materialista munkák, a Renan-féle dolgozatok atheistákká tették a műveltebb, de felületesen művelt embereket. S hódított a Büchner Erő és anyaga, a Mentovich új világ nézlete és a Jézus élete mi közöttünk is. A

láshoz, itt tűnik fel, hogy nincs semmi új a nap alatt, a történelmi alapon vethetjük meg lábunkat; a csalások és meglepetések ellen is biztos menvárunk ott lehet.

A természeti vallás értékkel bíró anyagkészlete négy forrásból meríthető, a) *a nyelv*, ez a legérdekesebb, mivel nyelv és gondolat azonos, s minden gyökszó teremtő erejével hozta létre a fogalmat, mely előbb kifejezéstelenül lappangott a nemlében. Az őszókincsek, gyökök tehát az emberi nem őskori gondolatainak tárháza, belépni a nyelvek műhelyébe mulhatlan szükséges; b) másik forrás: a *mythusok*, ezek a nyelv fejlődésének változatai (phasis), a nyelvek egy családból kiválása előtti és utáni változataiból mutatható ki az eredeti választás gondolat, a mindenik nyelvben közös és külön sajátos árnyalat. Az összehasonlító mythologia 3 ága szerint kell eljárunk a mythusok kikülésolásánál; a nemzékrendi (geneological) azonosítja a közös eredetű mythusokat; a hasonnemű (analogical) összeveti a nem azonos, de egy rétegből kelteket; és a lélektani, mely az egész emberi nem mythusaiban rejlő közös elemeket veszi fontolóra. c) 3-ik forrás a *szokások* és törvények, minők az imák stb. legtöbb szokások, rendtartások Indiában azért keletkeztek, mert természetesen, fentartottak, mert hasznosaknak bizonyultak, a melyeknél pedig feledésbe ment a két fentartó ok, azok „isteni tekintély” általi támogatásra szorultak. d) 4-ik forrás anyagkészlet, adattárház: a *szent könyvek*, ezek mind keletiek, öt országban keletkeznek, 8 vallást képviselnek. Mindenik leiratik a munkában. Megkülönböztetendő a nemzeti vallás, az egyén által teremtettől, maguk a vallás-alapítók nem voltak szentkönyv írók vagy szerzők, vannak

tehát *könyvellen* (könyv előtti) és *könyves* (utáni), azaz könyveken alapuló vallások. Szerző szerint mindnyájunknak kell „könyvetlen” vallásunknak lennie, ha azt akarjuk, hogy a szentkönyvek komoly alappal birjanak bennünkben.

Az érdemes szerzőben a nyelvész fogja kezében a megfejtés szálait és irányozza a színes szép szöveget. A theologus hiányzik benne. Kérdésbe vonható azonban: vajjon gondolat és nyelv elválaszthatatlanok-e? nyelvészetben és metaphysikában az veszedelmes tévelyekbe sodorhat bennünket; az ember, igaz, hogy beszél, mert gondolkodik, de soha sem mondhatja ki mindazt, a mit gondol teljesen, szavai tehát nem fedhetik fel a végtelelről való gondolatának sem igazi természetét, sem teljesen megfelelő terjedelmét. Kivált a műveletlen fajknál, kiknél a kifejezés képessége messze mögötte marad az észrevételeknek. Az őszókincsek tehát csak homályos célzatok a vallásos eszmékre azoknál, kik először használtak hangokat az eszmék jegezesítésére: minden esetre szomorú vegyületei azok az igazságnak és tévelyeknek, az emberen kívülnek és a végteletlennek semmi esetre sem igazi kifejezői. Szépen be van igazolva Max Müllernél, hogy az ember „vallásos állat”, helyesebben: lény, és épen ez a minőség az igazi alapja annak, hogy részére vallási kijelentés tétel, mert azon minőség nélkül fogékonytalan lett volna kapni azt; vallásos természetét épen a kijelentés erősíti, fejleszti és tökéletesíti, ha hisz és engedelmeskedik s ez által lép be az Evagyéliom titkaiba, mely az örökkévalónak és változhatatlannak dicsősége és kisugárzása az egyén és embervilág üdvére,

társadalmi jól neveltséghez kezdett hozzá tartozni valami affektált voltairianismus, a vallásnak nyegle kigúnyolása. A katolikus művelt elem tisztára vallástalanná és képmutatóvá változott és nagyot rontott a mi hiveinken is. Ez időben történt az, hogy egy kiváló és gazdag emberünk (ki ma ha jól tudom, éppen főgondnok is) azon nyilatkozatot tette, hogy szégyen már a mai világban papnak lenni. A vallásosság mintha lejárt volna magát.

Valóban kevés is hiányzott hozzá, hogy a mint az a nagy francia forradalom idejében történt, magok a papok is előálljanak és mint Gobel párizsi érsek és Joulien Toulouse ünnepelesen kijelentsék, hogy nem akarnak többé sarlatánok lenni, hogy ezután nincs más szentség előtők, csak a törvényeké, nincs más istenség, csak a szabadság és nincs más evangélium, csak az alkotmány. A Ballagi Filó közötti vita, méginkább a másik a feltámadás felett s a belőlök táplálkozó álszabadelvűség és tudá-kosság veszedelmesen hasonlítanak ehez.

De mindezek már későbbi fejlemények, az alkotmányos élet kezdetén nem volt még meg csak a csirájok, de így is élénken illusztrálják a sokat emlegett 1868. LIII. t.-cikket, mely az általános szabadság érzület hatása alatt, főképen azért létesült, hogy az államélet és a társada-

lom nyugalmát felzavaró vallásos kérdések, mint felesleges lom, örökre kivettessenek a magyarság hajójából.

Igy is, minden gyakorlati fogyatkozása mellett örök időkre szőlő emlékoszlopot állít e törvény annak a hatalmas szabadságba csapongó ideális iránynak, melynek akkor mindenki hatalma alatt állott, mely míg egyfelől szabadon minden vallásos elfogultságtól, teljesen érdektelenül a szigorú igazság, a lehető méltányosság, a szabadság és az idealismus szempontjából megalkotta a felelekezetek viszonyosságáról szóló igazi államférfiúi bölcsesség e nagy művét, másfelől az állam és egyház közt, az egyházaknak egymás közt fenforgó nehézségeit, a szabad állam és szabad egyház elve alapján készült megoldani s a magyar nemzeti államot az egyházak nélkül vagy azok ellenére s azok kiváltságolt helyzetének romjain akarta felépíteni.

Ferenczy Gyula.

Egy szó a maga idejében a debreczeni főiskoláról.

A debreczeni kollégiumnak, mint a tiszántúli ref. egyházkerület főiskolájának, sajátképeni feladata volt eddig lelkészeket és tanítókat képezni a kerület egyházi számára. Ez a célja és rendeltetése adta meg ez intézetnek jellegét, létjogát, tekintélyét. A főgymnasium, a tanítóképezde, a theologiai akadémia, a kollégium ezen

A II-ik kötet szól „Az embertani (anthropological) vallásról“, hol a vallást úgy fogjuk fel, mint a végtelennek kinyilatkoztatásait az emberi nemből, ennek erkölcsi jellemére való befolyásában. Nincs valódi természetfeletti vallás, mert nincs rá szükség, tehát csodák sincsenek, a miket ilyeneknek vettek fel, nem egyebek, mint „anyagiasított eszmék“ vagy „eszményesített tények“, tehát képleges állítások. Szerző szerint legleverőbb és sértőbb volt, s a kételyt előmozdító, midőn a keresztyénségre a csodás elemeket ráerőszakolták. A hit és gondolkodás szabadsága tisztazza a vallást, a türelem annak legszebb virága, a biblia betű szerinti magyarázata a türelmetlenség anyja, az összehasonlító vallástan van hivatva kigyógyítani e bajból. A vallások története bizonyítja be legjobban, hogy a hit eleitől kezdve jelentkezik, mert elkerülhetetlen, nélkülözhetetlen volt. De éppen e történelmi út vezet el a vallások egyedül biztos alapjára, a *nem ismerésre* (agnosticismus). Az istenek különféle nevei mutatják, hogy az ember csak érezheti Istent, a ki a végponton megnevezhetetlen lény és soha teljesen meg nem ismerhető, örökre ismeretlen maradó. A nép vallásos eszméiben kell keresni a vallások tanulmányozásának anyagát. Az emberben levő végtelennek, a léleknek felfedezése az első fontos lépés volt. Első észrevétel a lélekzés, mely a halálkor szűnik meg. Második lépés a lélekzés azon felfogása, mely jelentette élő lényben létezését annak, míg a halál el nem szüntette, tehát az érzés, fogalom, s az értelmi fonalak bámulatos szövet művét az ember életében, mely az utolsó lélekzettel veszté el működését. A 3-ik lépés a képzelettel kapcsolatban, hogy az elszállt lélekzet létezik valahol, bár

teljesen ismeretlenül, a szeretet, félelem és remény színézése alatt. Az anyagi lélekzet tünte után fenmaradt homályos eszméje a légius lélekzésnek, ez volt a lélek egyéniségéről első sejtelem. Miként az Isten eszméje, úgy a léleké is, az anyaginak elvonásává (abstractio) lett. A halálnak és halál utáni életnek különböző fogalmairól a régi temetési szertartások adják a fogantyut. Előállt az eltávozott lélek felől a tovább létezés, élet fogalma, egy láthatatlan országban, az anyagi, azaz előbbi lét feltételeinek követelményei szerint. Az anyagi test mellett, az emberben, vagy az ember mögött van valami, ez az anyagiatlan, az emberben felfedett anyagnélküli valami az Isten. Isteni és emberi egy tehát. A görögök hittek isteni hatalmasságokba (daemonok), e démon által uralt ember lassanként azonosított a démonnal, előállt az istenítés (apotheosis). A zsidóknál a lélek teljes elenyészése ismeretlen volt, egy zsidó, a keresztyénség alapítója, jött tudatára annak, hogy nemcsak ő maga volt isteni, hanem mindenki az lehet, a ki benne hisz: így lőn a ker. vallás a természeti vallás legigazabb kifejezménye, igazolása; a szelleminek emez elvonását, megkülönböztetését az anyagitól, — az elkerülhetetlen fejlődés hozta azt magával, a végtelennek a végesben felkeresése és feltalálása tetőpontját érte el a keresztyénségben.

A III-ik kötet tárgya a „lélektani vallás“, másképp: istenbölcsészeti vallás. A vallásos gondolatok óriás tömegében — melyet a történelemben találunk felhalmozódva — az egyik fő törekvés, menet-irány: tovább és többet keresni, mint a véges a tünemények világában (természeti vallás); a másik párhuzamos irány: tovább nyomozni

háromsága egy bevégzett egységet képezett, mely mint élőfa, több ágakra oszlott, de egységes törzse beágazta gyökérszálaival az egész tiszántúli nagy vidéket, s innen szívta magába az életnedvet, ide hullatta le érett gyümölcseit.

Főiskolánk jellege az utóbbi időben megváltozott. A jogakadémia megszervezése már azt mutatta, hogy az intézetnek szűk a felekezeti határ, szélesebb mezőt akar művelés alá vonni; egyetemesebb célok felé törekszik. A hatvanas évek elején még a jogakadémia sem volt elég, megalapították a főiskolával kapcsolatban a polgári iskolát, melyet aztán mint reáliskolát rajzott ki magából az anyaintézet. Most pedig bölcsészeti fakultást, sőt egyetemet akarunk főiskolánkból alakítani. A debreczeni egyetem a magyar református egyháznak dicsekedése, büszkesége leendő, ez tagadhatatlan, bár évtizedekre felszívja magába az áldozatkészség erejét, a mit ismét a szoros értelemben vett egyházi célok sínlenek meg. De ám örvendjünk főiskolánk emelkedése felett, tegyük fel áldozati oltárára filléreinket... csak egyet ne feledjünk!

Csak azt ne feledjük, hogy tiszántúli kerületünk lelkészei és tanítói képzése továbbra is megmarad a főiskola elsőrendű feladatának, tehát a theologiai akadémiát és tanítóképző-intézetet, korunk fokozottabb igényeihez képest erősíteniük kell.

Mindenekelőtt az ellen foglalunk állást, hogy az egyetemmel fejlesztés alkalmából a benlakás intézményét némelyek eltöröltetni kívánják. A benlakás eltörlésével a lelkész- és tanítóképzés gyökerét metszenők el. Míg 300 forint a tanítói fizetés minimuma, míg lelkészeink 3—4 száz forintos fizetés mellett küzködnek, addig ezekre a pályákra csak szegénysorsú ifjak vállalkoznak, ezek is csak azon feltétel alatt, hogy tanulói pályájukat minél kevesebb költséggel végezhetik. A mely szüle már arra

képes, hogy tanuló fiának ellátást fizessen kint a városban, az már nem nevel lelkészt a fiából. A benlakás tehát a tanító- és lelkész-növendékek számára okvetlen fentartandó, azt az egyetem céljaiból a szegény egyházakra való tekintettel feláldozni nem szabad. Hiszen kerületünkben most is tanítóhiány van, kisebb egyházaink teljességgel nem kapnak tanítót. A theologiai akadémia népessége folyton alábbszáll, már most is káplán-szükség van s egy évtized múlva beáll a lelkészhiány. Midőn ezeket látjuk, egyenesen saját magunk ellen irányoznók a benlakás eltörlését, a lelkész- és tanítóképzés megnehezítését, megdrágítását. Hiszen ha ma állítana egyházkerületünk egy új tanítóképezdét, a legelsőrendű kellék volna ahhoz egy internátust szervezni. S minden olyan intézet mellett, mely képezni, nevelni akar, főkéllék egy jól berendezett internátus.

Jól berendezettnek mondok. Mert a debreczeni főiskolai benlakás rendezetlen, kaszárnyaszerű intézmény, jelen szervezetében káros hatású s fen nem tartható. Miltán lehet csudálni, hogy azok után, a miket a főiskolai tanárkar erről a benlakásról pár évvel ezelőtt előterjesztett, az intézet főhatósága egy percig is tovább tűrte ezt a tarthatatlan intézményt.

A főiskolai internátus csak azon esetben maradhat fenn, ha az kellőleg berendeztetik. Külön a tanító-, külön a lelkész-növendékek egy-egy benlakó tanár állandó felügyelete alá adatnak. Az a tanár — lehetőleg lelkész-tanár — mint „házi atya“ neveli ott az ifjakat s helyettesíti a távollevő édes atyát. Míg ez meg nem történik, addig nem lehet szó sem lelkész-, sem tanítóképzésről.

Nagy hátrányára szolgál a mi egyházi belhivatalnokainknak az a társadalmi modortalanság, mondjuk rutinhiány, melyet az iskolából kihozva, levetkezni csak kevesen tudnak. A társadalom hova-tovább több

s többet keresni, mint a véges, vagy eltűnő az ember lelki világában (embertani vallás). E két törekvés vonalait találkoznak végül, arra irányulván, hogy segíljenek bennünket a léleknek Istennel lényeg egységét felfoghatni: ez a *lélektani vallás*, s ennek legfelsőképp kifejezménye a keresztyén vallás. A lélek nemes törekvése feltalálni Istent, áll az Isten szeretetében, ettől függ az egész törvény és a látnokok tanítása, s ezen lényeg valósítása által leszünk mi igazán „isten fiai.“ E kötet vázolja a Krisztus tanításának lényegét, az igazi szikla talajt, melyen a keresztyén és minden más vallás együtt áll; nemcsak a keresztyén, hanem az indiai és hellen vallásbölcsészeti is saját talaju ősi termény (autokhton). A lelkek közös vágyát az Istennel egyesülésre, a léleknek halál után való vándorlásáról fenmaradt nézetek tükröztetik elő; a végtani (eschatologiai) adatok India vallásában, a Zendavestában, Plátónál stb. szinte segéd-eszközök. A Vedanta bölcsészeti a minden istenészetben (Pantheismus) olvad fel, tagadja az Isten személyiségét, a lélek halhatatlanságát pedig nem Istennel, hanem Istenben fogadja el, nem az Isten utáni vágyat hirdeti, hanem hogy mi vagyunk lényegileg isten: a természeti vallás itt éri el tetőpontját, t. i. a lélek és Isten egységében. A zsidóságnál a kettő közti kapcsolatot a *Logos* (ész és ige) képviseli; név-e, elvonmány-e e Logosz? vagy hatalom? és kié? A veres indiánok egy törzsénél e világ a magasságbeli ősi öregnek gondolata és akarata; a helleneknél a legfőbb lény eszméje e Logosz, mely áll a teremtettestek előképeiből; e mintaképek legfelsőbbje az emberiségé, a ker. alexandriai tudoroknál a Logosz az Isten fia (minta-ember), kiből az emberiség isteni

eszméje valósult meg hitők szerint. Végül szól a könyv a mystikus keresztyénségről.

Imé dióhéjban Max Müller felfogása! Így tárgyalva a vallásokat, a megtestesülés tana romba dől. A ker. Logos tan nem a hellenekével rokon, hanem az ő szövetségi bölcsességgel, — mi szerintünk. Szerző lealázó kifakadásai a csodákba és természetfelettiébe hívők ellen, nem egyeznek a türelem és szabad gondolkodásra tett magasztalásaival. A ki a természeti vallást kielégítőnek nyilvánítja, az veszedelemnek teszi ki magát a vallást is. Hát a szabadulás útja hol található? Mindig megoldatlan marad: miképp jelenti ki magát Isten? A természeti is isteni, a természetfeletti is. A csodás sem sérti meg jobban a természetit, mint a természetfeletti: a csodásban Isten közvetlen igazgatja a világ folyását, a mint akarja az okozatot s Gondviselése ítéli meg, hol és mikor van szükség személyes beavatkozásra; a pusztai természeti fejlődésnél Isten a természeti erőkre, a 2-od okokra, mint eszközökre gyakorolja hatását, általok munkál: mindkét esetben a főkérdés az isteni kijelentés módja, mikéntje? míg ez felderítve nincs, világosság nincs vetve e kérdésre. A természeti kijelentés mellett szükség van teljesebb kijelentésre. Sokrates képviseli az elsőt, halála óráján mondá: én meghalok, ti éltek, melyik jobb? egyedül Isten tudja. Pál apostol képviseli a természetfeletti kijelentést, ő a halálról így nyilatkozik: kívánok elválni és Krisztussal lenni, mert ez sokkal jobb! A valódi halhatatlanság tanát az Evangéliom hozta teljes világításba, tevéen a homályos sejtelmet dicsőséges bizonyossággá. Hogy Istent teljesen ismerjük, Krisztusnak kelle őt felfedni, Krisztus nélkül élni

igényt formál egy református lelkész és tanító irányában s ez előtt szemet hűnyni nem lehet. Egy jól berendezett internátus már hivatva van ez igényeket is kielégíteni. Az a lelki atya, a ki a benlakó ifjúsággal foglalkozik, a modor szögleit észrevétlenül lecsiszolja, a velők való társalkodás közben bizonyos routint adhat nekik, szóval az internátusi nevelés által a hiányos családi nevelést is kikorrigálhatja.

Ezek a „házi atyák“ természetesen újonnan beállított tanárok lennének a theol. akadémián s a tanítóképzésben, mert tanerő szaporításra itt is, ott is szükség van. Egyházunk helyzete a közeljövőben megváltozik. Erős lelkű s kellő fegyverzettel felszerelt tanítóokra és papokra lesz szükségünk. Nem szabad megelégednünk azzal, hogy a lelkész csak prédikátor legyen, száz és száz tennivaló vár reá az úgynevezett belmissió terén s ezekre elő kell készítenünk a lelkész-növendéket. Egy külön ága fejlődik ki a lelkésznek szemünk láttára, egy új mező tárul fel az új lelkész-nemzedék előtt, melyen nem szabad neki rendszertelenül tapogatózni, hanem biztos és szilárd léptekkel előnyomulni. A prédikátorból „lelki tanítónak“ kell lenni, a ki tanítja a vallást a gyermekeknek s felnőtteknek iskolában, templomban egyiránt. A lelkész-képzésnek is tehát szélesebb medret kell nyitni a theol. akadémián, szaporítani kell a tanerőt azzal a belmissiói tanárral, a ki egyszersmind az internátusban házi atyja lenne a lelkész-növendékeknek.

Röviden tehát annyit mondunk, hogy a midőn főiskolánk egyetemmé fejlesztésén munkálkodunk, ne feledjük el, hogy a debreczeni főiskolának legelső és legfontosabb célja és rendeltetése a lelkész- és tanítóképzés tartozik lenni, tehát úgy a theol. akadémiát, mint a tanítóképző-intézetet a fokozottabb igényekhez képest erősíteni, fejleszteni kell. *Biki Károly.*

annyi mint Isten nélkül élni, Istent a szó valódi értelmében véve.

A tudat és ismeret az érzékek kapuján jó belénk, még az ész útján vettek is azok által igazolhatnak. Az érzés (sensatio) adhatja a tény, de nem a tény szükséges voltát; a határtalan idő, tér és végtelen Isten fogalma nem lehet érzés tárgya. Hogy jutott az ember oda, hogy a természetben kijelentett hatalmat azonosítsa a lelkiismeretben jelentkező hatalommal? hogyan jutott el, hogy ő nincs összhangzó viszonyban a lelkiismeretben rejlő hatalommal? hogyan keletkezett benne a természeti erőknek személyesítése és e személyeknek egy istenné összefoglalása? A bűn és bűnösség fogalma hogy magyarázható ki? Ezeknek kulcsai, megnyitása, Max Müller fejtegetéseiben rejtve maradnak. E homályosságok világosságot igényelnek. Az emberfeletti és isteni között is végtelen a távolság, az anyagból mikép fejlődik ki az emberi elme, ez egy másik hiányzó láncszem az új elmélet sorozatában. Végre ha nincs semmi csodás sem a természetben, sem a történelem folyamán, akkor csakugyan Isten és világ egy, Isten tehát nem lehet személyi valóság, pedig szerző is követeli, hogy Isten öntudatos tényező, ok, azaz személy legyen . . . és mégis a rendszer végkifutásában a pantheismusba ér és feneklik meg. Természetfeletti kijelentés vezérlete nélkül a természeti vallás következtelenségbe hull alá.

Balogh Ferencz.

(Vége kov.)

A t. czikkiró úr, kit mindenkor szívesen látunk Lapunk hasábjain, a debreczeni főiskola fejlesztése érdekében folyamatban levő országos mozgalom közepette a dolognak olyan oldalára akarja irányozni a figyelmet, a melyet mellőzni nézetünk szerint sem szabad. Azt azonban szükségesnek látjuk megjegyezni, hogy a debreczeni kollégiumot mi a tiszántuli ref. egyházkerület főiskolájának csak közvetlen alárendeltségi viszonyánál, geográfiai helyzeténél s legfőbb anyagi és erkölcsi erőforrásainak eredeténél fogva tartjuk; de célját, rendeltetését és sajátképeni feladatát tekintve, a debreczeni kollégium a magyarországi reformátusok egyetemének főiskolája. — Másrészt az az állítás sem egyezné meg, nézetünk szerint, sem főiskolánk keletkezési okaival, sem későbbi fejlődése, mai jelleme és rendeltetésével, hogy a főiskolának sajátképeni feladata a lelkészek és tanítók képzése lenne s ez a rendeltetése adta volna meg ez intézet létjogát. Mert habár magunk is állítjuk, hogy első sorban az egyház közvetlen szükségéseinek kielégítésére kell a képzésnek irányulnia, s ezért a lelkész-képzés s bizonyára jó ideig a tanítóképzés is első rendű feladat gyanánt állítandó a főiskola elébe; de általános céljául mégis hitfelekezetünk értelmiségének, vezető, irányadó osztályának *protestáns szellemben* való kiképzését kell tekintenünk.

A mi az internátus szükségességét és fontosságát illeti, teljesen osztozunk a t. czikkiró úr felfogásában. Nincs is tudomásunk a magunk körében olyan határozott törekvésről, a mely annak megszüntetését vette volna célba. Kétségtelen azonban, hogy a főiskola további, főleg nagyobb szabású fejlesztését a bentlakás mostani elhelyezése lehetetlenné teszi. Nézetünk szerint az internátus számára a kollégium közvetlen közelében kell előbb-utóbb egy egészen külön, e célra rendelt épületet emelni, a mely a kollégium anyagi erejének minden különösebb igénybevétele nélkül megtörténhetik. Ez által a főépület teljesen tanczélokra, gyűjtemények és hivatalos helyiségek befoglalására lenne fordítható, s megszüntethető lenne az a nyomoruságos szorongás, a melyet ma úgy a tantermek, mint a hivatalos helyiségek tekintetében elszenvedni vagyunk kénytelenek. Ez után válnék lehetővé az internátus olyanféle tökéletesítése is, a minőt t. czikkiró úr nagyon helyesen és méltán követel. Erre azonban a főiskola anyagi ügyeinek intézésénél kevesebb szűkkeblűség és elfogultság s az elodázhatlan követelmények iránt több érzék volna szükséges, mint a mennyit épen e tekintetben némelykor tapasztalunk lehetett. Reméljük azonban, hogy ezt is meghozza a közel jövő. *Szerkesztő.*

T A N Ü G Y.

A schweizi egyetemek az 1893/4. év téli felében.

A kicsiny Schweizban, melynek népessége az 1888. december 1-én megtartott népszámlálás adatai szerint összesen nem egészen 3 millió (2.917,754), tehát a Magyar birodalom népességének egy hatodrésznél alig volt több, eltekintve a többi oktatási intézetektől, 6 egyetem és egy egyetemszerű akadémia terjeszti a tudományt.

Ez egyetemek talán még több okulást szolgáltathatnak nekünk, mint a németbirodalmiak. Nincsenek köztük oly óriások, mint a minő németországi 8—9 első egyetem, sőt azt lehet mondani, mindannyian a szerény középértékhez alkalmazkodnak. E mellett a philosophiai szaknak a theologiai és jogihoz való viszo-

nya nagyon változatos. Míg egy helyen teljes kétharmada az összes tanárok létszámának a bölcsészeti tanároké, más helyen nem megyen felére sem, — alig üti meg a 43%-ot. Sőt a philosophiai szak tanári létszáma, Genfét, Zürichet és Bernt kivéve, oly szerény, hogy nem mulja felül a németbirodalmi 3 legkisebb egyeteméét. Azt lehet tehát gondolni, hogy még ezeknél is kevesebb tanári létszámmal már aligha lehet — czélszerűen — philosophiai fakultást létesíteni.

A kimutatás épen a német egyetemokről szerkesztettben követett elvek szerint van összeállítva. Az összes létszámból t. i. ki vannak hagyva az orvosi szakon működő tanárok, de a tanító testület létszámába fel vannak véve a docensek, a lectorok és tanítók; csak az aszisztensek nincsenek egyik helyen sem számításba véve.

Érdekes ez intézetek figyelembe vevése már csak azért is, mert a 6 egyetem közül — mint egyetem — 5, és az egy akadémia is e század alkotása. A berni egyetem 1834-ben alapított, a frieburgi 1889-ben, a genfi, bár mint akadémia 1559. óta fenáll, mint egyetem 1876-ban nyitott meg, a lausannei, bár mint akadémia 1537. óta létezik, egyetemmé csak 1890-ben lett, a neuchateli akadémiát 1866-ban alapították s maga a zürichi, Schweizban legnagyobb egyetem is, 1833-ban nyílt meg. Egyedül a bazeli egyetem az, mely 1460. óta annak van alapítva.

Ez egyetemek szemléletéből tehát arról is tudomást szerezhetünk magunknak, milyen fogalommal vannak a művelt Schweiz művelt körei egy egyetemről, annak szakbeosztásáról és az egyes szakbeli tanárok létszámának egymáshoz való viszonyáról?

De érdekes ez egyetemek szervezetének figyelemmel kísérése más szempontból is. Legelőbb is az tűnik szembe, hogy míg Németországon a 20 egyetem közt mindössze ötöt láttunk olyat, a melyben a philosophiai fakultás 2 szakaszra, t. i. a bölcsélet-történet-nyelvészeti és a matematika-természettudományra volna felosztva, a Schweizi egyetemek közt egy sincs, melyben e két szakasz össze volna kapcsolva. Mert igaz ugyan, hogy a frieburgi egyetemen csak egy philosophiai szakasz van, de ott a matematika-természettudományi szakkól nincs is semmi. S aligha nem ez szolgált mintaképül a mi csonka fakultásunk tervezőinek. Mert bizony, jó lélekkel állíthatjuk, hogy bár úgy a hazai, mint a külföldi egyetemeket személyes tapasztalásból ismerik, az összes németországi és schweizi (együttvéve 26 egyetem és 2 akadémia) főiskolák közt nem találunk ez egyetlen mustrán kívül egyet sem, a melyből a matematikai és természettudományi tárgyak ki volnának zárva. Hogy mért kelljen nekünk ezt az egyetlen kivételt követnünk, azt nem tudom; hogy mért nem kellene követni a mi viszonyaink között, ha még kivétel nem volna is? arról talán még lesz alkalmam szólani.

Az egyetemek életében nem megszokott tünemény az sem, hogy ép a legújabb, a lausannei egyetemenél a philosophiai szak 4 darabból áll. Van t. i. u. n. philosophiai fakultás (philosophia, nyelvészet, történettudomány művelése és ápolására); van továbbá természettudományi fakultás, de ez három alosztályra szakad, u. m. 1. szakasz, az úgy mondhatnánk elméleti matematikai, fizikai és leíró természettudományok szakasza, 2-ik a gyógyászati tudományok szakasza, vagy gyógyszerész iskola, 3-ik a technikai tudományok szakasza, vagy a mérnök iskola. Meg kell jegyezni, hogy e két utolsó szakaszban vagy iskolában működő tanárokat nem vettem számításba a kimutatás adatainál. Ugy

szintén nem számítottam be a philosophiai szak tanári létszámába, a Bern-ben külön cím alatt fenálló tanárképzőben — a beszámított tanárokon kívül működő 4 rendes, 3 rendkívüli tanárt, 1 lectort és 1 tanítót sem.

Ha még megjegyzem, hogy míg Németországban a philosophiai szakban tanítók száma az összes tanári létszámnak majdnem 70%-át teszi, addig az Schweizban nem megy felül a 63%-on, tehát az igazság valószínűleg a 60—65% körül keresendő, útnak indíthatom ezt a rövidke tabellát, azon óhajtással, bár venné figyelembe mindenki az ügy iránti olyan meleg érdeklődéssel, mint a minővel én összeállítottam.

Név	A város lakosainak száma	Hány szak volt			A tanárok összes száma	A philosophiában alkalmazva volt tanár						Jegyzet
		theológiában?	jogban?	Philosophiában?		összesen	rendes	rendkívüli	tiszteletbeli	docens	lector és tanító	
Zürich	105,000	1	1	2	93	61	21	10	1	25	4	alapított 1890-ben
Lausanne	34,000	1	1	4	87	36	13	16	—	6	1	
Genf	77,348	1	1	2	81	64	24	11	9	20	—	tanárképző
Bern	—	2	1	2	78	64	18	8	1	28	1	
Basel	82,000	1	1	2	73	47	15	16	—	12	4	akadémia a math. term. tud. szakkól semmi sincs.
Nauchatel	17,000	1	1	2	47	38	23	—	7	8	—	
Freiburg	12,000	1	1	1	42	18	15	1	—	2	—	

Tanárok versengése.

Szomorú dolog, hogy a magyar tanárok *versengenek*, a helyett hogy *versenyeznének*, a mi egyik legszebb feladatuk volna. Versenyeznők kellene a tudományok művelésében és a tanításban. De — tisztelet a kivételeknek — nem teszik. Az egyetemektől le a polgári iskolákig a koncertáció jézuita intézménye veszi igénybe a tanárok erejét és idejét. Egyik a versengés alkalmával való mellőzötése miatt doronggal megy neki a miniszteri tanácsosnak, hogy országos skandalumot csináljon, mire a többiek sietnek a megtámadott nagy embernek tömjént gyujtani és a tervezett országos botránnyal szemben országos illuminációt rendezni. Ez is igen szép és hálás tér a versengésre.

A versengést az extra muros állók is ritka egyértelműséggel konstatálják. Mult év utolsó havában az *Élet*, nem régen a *Szövetkezés* cz. folyóiratban lettek föltárva a sorompók, melyeken belől az egyetemi tanárok versengenek. És ez a sorompó sem nem a tudományé, sem nem az iskoláé.

„A m. tud. egyetem jogi fakultása tanárainak nagy része — mondja a közlemény — politikát csinál, más része bankokkal, vagy egyéb hasznos dolgokkal foglalkozik. Az orvosi szak tanárai nagyrészt gyakorló orvosok. A böcsészeti kar tanártagjai az akadémia főosztályosai. A műegyetem tanárai idejük és erejük nagy részét nyereséges építkezéseknek szentelik. A kolozsvári egyetem tanárai állásukat csak lépcsőknek tekintik a budapesti tanszékekhez. E mellett a tanítványoktól megközelíthetetlenül legtöbb mythoszi homályba burkolózik.”

Tévedne, a ki azt hinné, hogy ez csak az egyetemeken, általán a felsőbb intézetekben van így, s hogy a középiskolák tanárai a hozzájuk nem méltó versengéstől mentek. A tapasztalat — sajnos — mást igazol. A fővárosban a középiskolai tanárok a privát-órák szerzésében vagy más haszonnal járó foglalkozások megkerítésében versengenek. Csak a napokban vitték szélnek a lapok egy fővárosi iskola tanárainak ilyenmü üzérke-

dését, mely — mint tudjuk — miniszteri beavatkozást igényelt és felfüggesztéssel végződött.

Ezek mellett eleitől kezdve megvan a versengés az állam és a felekezetek, valamint a különmű felekezetek tanárai között, mely kisszerűségekben különösen egyik-másik vidék városai találnak kiváló örömet s igazi sport multságot. Az állami tanárok, kiknek jelen megélhetésük és jövőjük is meglehetősen biztosítva van, bizonyos kicsinyléssel tekintenek le a szerényen dotált felekezeti és községi tanárookra. Egy fejjel magasabban képzelik magukat, noha utóbbi időben a felekezetek buzgólkodása és az állam segítsége következtében büszkeségük érzetének alapjai egymásután omlanak össze. Még csak a felekezeti tanárok nyugdíjtörvényének szankezionálása szükséges, hogy az állami tanárok a lóhátról leszálljanak és a valódi kollegiállítást elismerjék.

De a különböző felekezetek tanárai is riválisai egymásnak, sőt — mondhatjuk — ezek még nagyobb animositással üzik a versengést. A legszembeötlőbb azonban, hogy maguk a protestáns tanárok sem érzik a szükséges egységet és egyenlőséget. A protestáns tanáregylet megalakulását nagy kényszerrel lehetett kimondani, valóságban pedig mindeztideig nem öltött testet. Az anyagi eszközök hiánya miatt létükben veszélyeztetett protestáns iskolák egyesülését a jó példa fejében s hozzátehetjük, sikerrel kísérlette meg a rimaszombati ev. ref. és oszgyáni ág. ev. gymnasium, de követőkre nem talált. Az áldatlan versengés már meggátolta a miskolci prot. gymnasiumok egyesülését s napjainkban is akadályul szolgál az egymásra utalt bonyhádi és gyönki középiskolák egyesülésének.

Az meg már épen megbocsáthatatlan bűn, ha egy ugyanazon felekezet tanáraiban nincs meg a kölcsönös megbecsülés és a közös összetartozandóság érzete, s ha ezek — sokszor kicsinyes okok miatt — versengenek és törnek egymásra. Pedig hát ez a szomorú körülmény is megvan. Dicsőséges multtal bíró iskoláinknak a régi fény és varázs által elkapott *egynémely* tanárai abban versengenek, hogy minél inkább fumigálhassák a vidéki kisebb, újabb keletű s csak most fejlődő gymnasiumokat és azon tanárokat, kiket sorsuk odavezérelt. Fialat geniek meg, kik az egyetemeken szereztek oklevelet s talán doktoratust, abban tetszelegnek maguknak, hogy az iskolában megöszült kollegájukat, kit az állam csak elismer tanárnak, semmibe vagy nagyon kevésbe vegyék és sok esetben a fentartó testület előtt ócsárolják.

Mindezekhez járul még egy a legújabb időben keletkezett és a reformátusok körében hangoztatott vád, melyet szinte a versengés szült. Ez a vád azokat az intézeteket és tanárait illeti, melyek az államségélyt igénybe vették. Óh szerencsétlenek ezek! Nem kevesebb veszély fenyegeti őket, mint hogy az állammal való paktálás miatt, megszűnnek jó hazafiak és reformátusok lenni. Így hirdetik, nemcsak szóval, hanem írásban is. Egy református *néplap* árulta olvasóinak ez igazságot, kimondván örök axiomaként, hogy *az olyan gymnasium, melyet az állam segít, nem is lehet jó református.*

Mindezen sajnálatos jelenségek híven mutatják a magyar tanárvilág részekre szakadását, nem is említve utókeserőségeit ama vehemens harcznak, melyet az állami tanárok a közelebbi fizetési osztályba sorozás alkalmával harczoltak, egész országnak nyújtva szánandó spektakulumot és azon meggyőződést, hogy a kiknek hivatásuknál fogva, leginkább kellene a társadalom tüköreinek lenni, épen azok nagyon is rabjai a kicsinyeskedő emberi szenvedélyeknek.

Remédiumot a tanárok magukbaszállása nyújthatna. Azon minden egyest átható szellem, mely minden versengést kizárna. E szellemet ébresztgetni volnának hivatva a regenerált országos tanáregylesület és a minket közelebről érdeklő prot. tanáregylesület. Reméljük, hogy meg is teszik, főképp ha ez utóbbinak segítségére jön majd egy áldásos áramlattal a *felállítandó debreczeni prot. egyetem.*

Sabinus.

IRODALOM.

A Pallas Nagy Lexikona. V. kötet. A Pallas epochális vállalatának eme termékét a többi eddig megjelent kötetek felett azért emeljük ki különösebben, mert ez foglalkozik Debreczen városával, nem felületesen, mint az eddigi lexikonok, hanem nagy tárgyismerettel, terjedelmesen és mélyreható módon traktálva mindazon földrajzi, történelmi, közgazdasági, ipari, kereskedelmi, irodalmi és közművelődési dolgokat, melyek e városhoz és ennek nevéhez fűződnek.

Minket első sorban a református kollégium érdekel, melyet *Balogh Ferencz* rajzol meg a nála szokott lelkesedéssel, széles történelmi látkörrel és szakértelemmel. Nem pusztá lexikális ismereteket nyújt, hanem bő tanulmányt abból az anyagkészletből, melyet ő évek hosszú során át egy igazi tudós lankadatlan szorgalmával és szeretetével gyűjtött össze. A pusztá fejezetek elsorolása is fogalmat nyújthat dolgozatának igen érdekes és értékes voltáról. Ime: *A kollégium története. Tanügy. A kollégium igazgatása. Diákélet. Tanárok. Tanrendszer. Tanítóképzés. Jogakadémia. Teológia. Bölcsészeti szak. Gyűjtemények. Tanulóság.* Mindezt előadja hosszú 8 lapon. A többi ősi ev. ref. kollégiumoknak is példát ad, miként jelenjenek meg a Pallas nagyszabású és messze-kiható vállalatában. *Sárospatak* csak nem régen is keserűen panaszkodott, hogy mily silány, s mennyire téves ismertetést közölt róla az *Athaeneum Lexikona*, itt lesz az idő, hogy a Pallas Lexikonában az eddigi hibákat és mulasztásokat *Balogh Ferencz* példájára jóvá tegye. Ugyanígy cselekedjenek többi kollégiumaink is.

A Debreczenhez fűződő irodalomtörténeti eseményeket *Gulyás István dr.*, debreczeni tanár, az egyháztörténelmieket pedig *Zoványi Jenő* kolozsvári lelkész ismertetik szintén nagy körültekintéssel és ügyszeretettel. Sajnosan kellett mégis észrevennünk, hogy a debreczeni 1881—82-iki zsinatról — valami megfoghatatlan tévedés következtében — egyáltalában nincs említés téve. Azt is nehezteljük *Simonyi Zsigmond*nak, a ki a nyelvészeti részszel foglalkozik, hogy névről meg nem említette a híres debreczeni grammatika szerzőit, mint *Benedek Mihályt*, *Domokos Lajost*, *Földi Jánost*, *Hunyady Ferenczet* és *Szikszay Györgyöt*, a kik megannyian debreczeni tudós férfiak voltak, s a grammatika által, noha nagyon kétséges, de mégis nagy hírnévhez juttatták Debreczent. Mert egyoldalúsággal, elfogultsággal vádolhatjuk e grammatikát, de az talán mégis sok, a mit *Toldy* mond róla, hogy bemocskolta a ref. irodalmat.

S. Szabó József.

Az 1848-49-iki magyar szabadságharcz története című füzetes kiadása munkából — melyet *Gracza György*, a „Budapest“ szerkesztője írt meg — idáig már 5 füzet látott napvilágot. Az ismert nevű, jeles tollú író, e mű folyamán élénken szemléltető modorban tárja elbünk ama küzdelmes nemzeti mult eseményei-

nek hű képét és a kimagasló vezéralakok jellemrajzát, úgy hogy a magyar szabadságharc minden mozzanata mintegy szemünk előtt vonul el. Szerző míg egyfelől egykoru történelmi adatok kritikai felhasználásával világot vet e sötét korszak bús emlékeire, másfelől rámutat a magyar nemzeti öntudat életképességére és a szabadságszeretet hatalmas nyilvánulásaira s ennyiben műve a honszeretet ápolásának s a magyar nemzeti öntudat erősítésének szempontjából is kiváló figyelmet és pártolást érdemel. Jelentékeny mérvben emeli a mű becsét a dús és változatos képszemléltetés s az egykoru nyomtatványok, okiratok hasonmásolatos közlése, a minék összeállításáért *Kreith Béla* grófot, a fővárosi 1848-49-iki ereklyemúzeum és képtár igazgatóját illeti meg a méltó elismerés. Közel 400 kép és színnyomatú műmelléklet fogja díszíteni a 28—30 füzeten megjelenendő munkát, mely a kiadótulajdonosnál, az előnyösen ismert *Lampel Róbert* (Wodianer F. és Fiai) könyvkiadóhivatalánál (Budapest, *Andrássy-út, 21. sz. a.*) rendelhető meg, még pedig negyedévre (6 füzet) 1 frt 80 kr., félévre (12 füzet) 3 frt 60 kr. és egész évre (24 füzet) 7 frt 20. kr. Ajánljuk e művet az olvasókörök, iskolai s népkönyvtárak és általában minden magyar polgár pártoló figyelmébe.

„Hajnal“ című belmissiói lap szerkesztésére vállalkozott *Szabó Aladár* dr., budapesti ev. ref. theol. tanár, azzal a czéllal és óhajttal, hogy az Isten kegyelme, a mely nekünk Jézus Krisztusban megjelent, mindenhová elkísérje a magyart s legyen örömeiben mérésekezője, bánatában vigasztalója, munkájában állhatatosságra indítója s még bűneiben is lelkiismeretének felrázója s a jó útra vezérlője. E végből első sorban is eszméltető fejtegetéseket közöl belmissiói kérdésekről; azután tájékoztat a felől is, hogy más országokban mire ment már a belmissió? Egy-egy szép elbeszélést, csinos költeményt is fog majd közölni s főképen a tisztelendő urak szája íze szerint szerkesztett tartalmas prédikációvázlatokat, vagy külföldi hírneves szónokok prédikációinak kivonatát is fogja adni. Ezen kívül azt igéri, hogy az előfizetési összegekből egy alapot létesít, a melyből segélyt nyújt ott, a hol a szükség a legnagyobbnak látszik. A buzgó kiadó, *Hornyánszky Viktor* (Budapest, a M. T. Akadémia épületében) szintén örömmel ajánlja fel áldozatkészségét s álló egy esztendeig díjtalanul fogja e közlönyt kiállítani. Az első számban van a programmon kívül Szóts Farkastól egy ismertető rajz Bost J.-ról és működéséről; továbbá prédikáció vázlat Talmage-tól; bibliamagyarázati vázlat Petri Elektől; a Tárcaiban csevegés Kecskeméthy István dr.-tól; missió-ének Szász Károly püspök fordításában; tudósítás a hazai és külföldi belmissiói mozgalmakról; lapszemle és irodalmi tájékoztató. Ebből is látható, hogy e belmissiói közlöny széleskörű tevékenységet igyekszik kifejteni s remélhetőleg kellő pártfogásban is fog részesülni a lelkesíti és tanítói körök részéről, a honnan átláthatólag a gyülekezeti tagok közé is. Megjelenik minden hónap utolsó napján, a nyári hónapok kivételével. Tehát évenként mintegy tíz szám. Ára egy évre 1 forint. A munkás szerkesztőt őszinte rokonszenvvel üdvözljük s szándékainak megvalósításához kitartást, sikert kívánunk.

Hangulatok. *Régi ismerősünk*, a mi kedves poetánk, Szabolcska Mihály, ezen cím alatt adta ki költeményeinek második kötetét. Bár lapunk egyházi és iskolai lap, nem állhatjuk meg, hogy ki ne fejezzük elismerésünket és örömünket e kötet megjelenése felett, már csak azon

erős kapcsolónál fogva sem, mely Szabolcskát egyházunkhoz és iskolánkhoz köti. Külön mind olvastuk s már egyszer átélveztük e költeményeket, de ha a kis kötetet kezünkbe vesszük, le nem tudjuk addig tenni, míg végig nem olvastuk. S annyiszor újul meg előttünk, a hányszor kezünkbe vesszük. Pedig a mi kedves poetánk nekünk *régi ismerősünk*. Már első kötetében erősen ki-domborította jellemének vonásait s költői egyéniségét. Van sajátos hangja, felfogása, kompozíciója, verselése, nyelve, egy szóval: stílje. E második kötetben nemcsak jól ismert egyéniségében jelenik meg előttünk, hanem ugyanazon hangkörben, ugyanazon hangulatokban és versformákban éneklie meg ugyanazon tárgyakat; fordulatai és átmenetei ismeretesebbek; igen sok gondolatra és képre nincs más szava és frázisa, csak ugyanaz; szóval: erős egyéniség mellett még ismétli is magát egész a frázisokig és nekünk e kötet ismert dalai nemhogy unalmasak lettek volna, sőt az ujság varázsával kötötték le figyelmünket, ringattak bennünket ismét kellemes hangulatba. Hogy e dalok mennyire lekötötték még a bírálók figyelmét is s azt miként vonták *csak a dalra magára*: mutatja az, hogy Szabolcska nyelvvel és verselésével részletesen és behatóan — tudunkkal legalább — még eddig nem foglalkoztak. S valóban, oly igazán népies, vagy helyesebben mondva: tősgyökeres magyarsággal ír; szavai oly bájosan csengenek fülünkbe, oly egyszerűen és naivul — a szív igazi hangján — fejezi ki gondolatait és érzéseit, hogy kifejezés- és verselésbeli hibáit majdnem mindig csak akkor vesszük észre, ha rájuk vadászunk. De ki is venné észre a rhythmus fogyatkozását oly sorban, melynek szavai egészen a gondolatra termettek, kedvesen csengenek s bár nem egészen rendszeresen, de nem is kellemetlenül lebegnek; vagy ki fülét sértenék a sokszor nem tökéletes rímek oly versekben, melyek egyszerű és naiv hangjához és tárgyához nem is illenek valami nagy művészkedés vagy mesterkéeltség! Párhuzamot vonni az első és második kötet között, nincs terünk. Annyit azonban meg kell mondanunk, hogy e kötetben nem találunk annyi feltűnő darabot, mint az elsőben; nem épen azért, mert a másodikban olyanok oly számmal nem volnának, hanem azért, mert a második kötet darabjai egyenlőbbek, majdnem egyenlően jók. De jónál jobbak vannak. S mi kívánjuk, hogy a harmadik kötet jobb legyen a jó elsőnél és jó másodiknál. És ha *csak* olyan jó lesz is, irodalmunk nyereségének és iskolánk büszkeségének fogjuk azt tartani.

F. I.

Levél a szerkesztőséghez.

T. szerkesztő úr!

Mély megindulással, sőt megdöbbenve olvastam az „Órálló“ 11-ik számában a „Tömeges áttérések“ című rövid közleményt.

Mélyen megindított pedig, sőt megdöbbenett már maga az a nagyon sajnós körülmény is, hogy protestáns magyar emberek épen most készülnek római katolikusokká lenni, mikor az egyetemes római kath. egyház feje, a pápa, tetőtől talpig fegyverbe öltöztette az ő *biborosait*, mint vezéreket s ezeknek élén egy egész ultramontán fekete légiót indított táborba, harcolni a liberális ellen, ledönteni a szabadságnak azon oltárait, melyeket a protestántizmus állított fel az emberi keblekben!...

De még mélyebben megindított s még jobban megdöbbenett az a sajnósbab körülmény, hogy az a

Lap hozta ezt a közleményt először, mely a legszentebb jelszót, t. i. ezt: „Szabadság“, viseli homlokán.

Szabadság és önkormányzat ikertestvérek. Ha így: a „Szabadság“-nak tudnia kellene, hogy a protestánsok önkormányzata kizárja még a lehetőségét is annak, miszerint „a hívek és az egyházmegye fegyelmi bírósága között“ bármiféle megállapodás is létrejöheszen.

Az egyházmegye fegyelmi bírósága nem megállapodik valamiben, hanem *határoz*, úgy a hívek, mint a hívek által fegyelmi bíróság elé hurczolt lelkész kizárásával, — legjobb belátása és meggyőződése szerint . . . *törvényesen*.

Ha a hívek ninesenek megelégedve a határozattal: joguk van, sőt elengedhetlen kötelességük *felebbezni*.

Ha az újlétai ev. ref. egyház némely tagjai nem ezt tették, hanem a felsőbb törvényszék *ítéletét* be sem várva, avagy talán nem is felebbezve, róm. katolikuskokká akarnak lenni: ez minden bizonynyal olyan cselekedet, a miért sem Lénárt Péter lelkészt, sem az érmelléki egyházmegyét felelősségre vonni, elítélni nem lehet.

Elítélendők, megrovandók csak azok „a régi református családok“, a melyek az önkormányzati jogokkal együttjáró kötelességeknek még sejtelmével sem bírnak.

De elítélendő a „Szabadság“ is, mely egy ilyen tényt avagy szándékot a nélkül közöl, hogy megróna s önkormányzati jogaik gyakorlása mellett felhívna az újlétaiakat önkormányzati kötelességeik teljesítésére is.

Sajnos, hogy nem csak ezt nem teszi a „Szabadság“, hanem egészen olyan hangon, olyan modorban közli ezt az eseményt, a mely annak az áttérő, vagy legalább áttérni akaró *híveknek* még pártját fogja a helyett, hogy megróna, kárhóztatná őket.

Nem is kell egyéb, csak az, hogy még a „Szabadság“ is a szabadságot pártfogolja hasábjain . . . bizony mondom: megszületik nemsokára egyházi téren is a minden jogot és szabadságot megsemmisítő rémes ellenség . . . az *anárkhia!* . . .

Ágya.

Nagy Sándor,
ev. ref. lelkész.

KÜLÖNFÉLÉK.

— **Debreczeni egyetem.** Mindig emelkedett hangulatban hozzuk t. olvasó közönségünknek tudomására, a létesítendő debreczeni egyetem céljára történő adakozásokat, alapítványokat s ajánlatokat. Mert az áldozatkésztségnek eme nyilvánulásai, a magyar protestáns buzgóságnak ez örvendetes jelei mind megannyi bizonyosságot nyújtanak affelől, hogy nemcsak hiszszük, nemcsak jogosan reméljük, hanem tényleg is igazoljuk, hogy életképesek vagyunk; tudjuk kötelességünket, átértjük, mivel tartozunk hazánknak, egyházunknak, a tudomány-nak, a közmívelődésnek. Az a szegény anyagi viszonyok közt élő református ember, örömet és kész szívvel nyújtja oda filléreit a nevelés és oktatás céljára, mert tudja, látja s tapasztalja, hogy azok a fillérek itt maradnak az országban, annak kamataiban részesülnek gyermekei, unokái s nem pazarolja el senki azt, a mi az egyház és iskola közkinccse. Hej, ha azok a Rómába vándorló magyar aranyok és bankók is ilyen célra fordíthatnának! De azokból ám nem lát többé soha magyar ember egy fillért sem. Ott költik azt el, mind, a Vatikán világralmi önző céljainak érdekében. Boldog tehát a magyar református ember, hogy az ő fillére itthon gyümölcsözik, gyermekei s ivadékaik számára. Ezért ad

örömmel a vidéki lakosság a debreczeni egyetemre. Tisztelet illeti a vidéki áldozatkésztséget, mely remélt sikerrel biztat. *Kabán* adományozott a város 250, a jegyzői kar 250, az egyház 400, a belhivatalnokok 400 koronát, a nép közt gyűlt 120 kor., ez együtt 1420 korona. (Ugyanott a kolozsvári hittanszak részére 25 kor. 52 fillér gyűlt.) *J. Hodosi* ref. egyház 60, *Lévai M.* ottani lelképásztor 50, *Gáspár S.* tanító 2, s mások 2, együtt 114 koronát írtak alá. A *tiszasági* egyházban 172 kor. 92 fillér gyűlt, melyhez járult az egyház 100, *Sarkadi N. Imre* lelkész 30, *Flóris S.* 10, *Németh A.* 10, *Zay K.* 2, s többen 20 kor. 92 fillér adományyal. Az *albisi* egyházból 45 korona küldetett, melyhez az egyház 20, *Sass Károly* lelkész 6, *Molnár A.* 4, *Kovács G.* 2, *Szöke K.* 2, s többen 11 koronával járultak. (Ugyaninnen a kolozsvári hittanszakra az egyház 6, *Sass K.* lelkész 2 koronát küldött.) *Krassó* község 200, maga a *krassói ref. egyház* külön 100 koronát szavazott meg. *Gáborján* község 150, a *gáborjáni egyház* 200 koronás alapítványt tett, ugyanott *Csikos Zoltán* 36 koronát gyűjtött. A *pocsaji egyház* 5 évre 20—20 korona járulékra kötelezte magát. *Bélteki Lajos* pocsaji lelkész 50, *Nemes F.* 20 koronát; a *nagybégányi* egyház 60, a *hegyközpályi* egyház 100 koronát, *Szalay Pál* lelkész, hívei köztesztközölt gyűjtése fejében 16, *Révész Mihály* n.-bajomi lelkész hasonló czímen 200 és *Jakucs Sándor* szováti lelkész ugyanily czímen 235 koronát küldöttek. Példás érdeklődést tanúsítanak a debreczeni egyetem ügye iránt a *takarékpénztárak*, mely tekintetben a vezérlő férfiak kiváló buzgósággal járnak el mindenütt. A *rimaszombati* takarékpénztár 100, a *hajdu-szoboszlói* takarékpénztár 300, a helybeli *alföldi takarékpénztár* 1000 koronás alapítványt tett s a *debreczeni első takarékpénztár* igazgatósága a f. hó 25-én tartandó közgyűlésnek javasolja, hogy 50 éves fennállása emlékére, a debreczeni egyetemre 10,000 koronás alapítványt tegyen. *Debreczenben* a polgárság körében folyvást buzog az áldozatkésztség forrása. *Balogh Ferencz* th. tanár és *L. Nagy Bálint* ivén alapító levélben ajánlottak: *Simonffy Emil* 500, *özv. Harsányi Sándorné* 200, *Kozma J.* 100, *ifj. Pájer J.* 100, *id. Pájer J.* 100 koronát. Gyűjtésök összege alapító levelen és készpénzben 1171 kor. 80 fillér. *Varga-utca* 4. tizedében *Buzás Elek* és *Jánossy Zoltán* 262 koronát gyűjtöttek, melyből 100 kor. *Buzás E.* adománya. *Hatvan-utcai* 2. tizedben *Nagy Gyula* és *Szell I.* gyűjtő-ivén a buzgó aláírók 162 koronát; a 3. tizedben 49 kor. 20 fillért, *Péterfy* 3. tizedben 6 kor. 20 fillért, *Nánássy László* 100, *özv. Komlóssy Imréné* úrnő 100, *Budaházy Albert* 20, *Losonczy E.* és *Füsi J.* hittanhallgatók társas összejövetelükön egybe-rakott filléreiből 22 koronát adakoztak a nagy célra. Adományokat tettek továbbá a hét folyamán: *Stancsek János* kir. táblai bíró 200, *Dráveczky Adorján* kir. t. bíró 10, *Visky Károly* kir. t. bíró 100, *Garam Jenő* kir. t. bíró 20, *Gajzágó Béla* kir. t. bíró 100, *Egry Kálmán* kir. t. bíró 100, *Tar Gyula* kir. t. bíró 100, *Naményi József* kir. t. bíró 200, *Pálffy István* kir. t. elnöki titkár 100 koronát. A Margit-fürdő jégpályájának személyzete az e célra rendezett bál jövedelme gyanánt 100, a *magyar államvasut* helybeli hazafias, lelkes *üzletvezetősége* pedig, a kitünő tisztikar által ugyane célból rendezett és sikerült bál jövedelmeképen 727 koronát juttatott be, mely összeget az üzletvezetőség tisztviselői 473 koronával 1200 koronára egészítették ki. Ha ezeket látjuk: vajjon nem gerjedez-e a mi szívünk mi bennünk s nem éreznők-e, hogy segítségünkre van minékünk az Ur?!

— **Kovács Albert**, a ki a budapesti ev. ref. theologiának valószínűleg mai napig is egyik tanára, kiválólag azonban politikával foglalkozik, a napokban ülte meg elég *szűk*, de annál bizalmasabb körben egyházi professorságának negyedszázados jubileumát. Ez a kör, a hol az ünneplés végbement, a mint köztudomásu dolog, az országgyűlés u. n. „nemzeti“ (lucus a non lucendo) pártjának értekezlete volt, a hol épen a polgári házasságról szóló törvényjavaslat volt tárgyalás alatt. A jubiláris ünnepi beszédet az ünnepelelt önmaga tartotta s az annyiban eléggé sikerültnek is mondható, a mennyiben az ünnepelelt férfiú nagyságának és érdemeinek kiemelése, akár a tudóst, akár az államférfit akarjuk szemlélni, semmi kívánni valót nem hagyott betöltetlenül. Ezzel mi is teljesen meg vagyunk elégedve, sőt őszintén szólva, nyakig vagyunk vele. Egyébiránt nem is érdekel minket közelebbről Kovács A. úr egyénisége, még ha annak a talapzatnak (pedestal) vagy helyesebben, hordónak a tetején találjuk is őt, a melyre az államférfiükandidátusok szoktak felkapaszkodni. Van azonban szavunk ahhoz, a mit mondott és a hogy mondotta. K. úrnak a Josephinus házasság kell „a mai időnek megfelelő módosítással. Ez pedig: egységes házassági jog állami törvényhozással, polgári bíraskodás a házassági perekben, de egyházi megkötés.“ Hogy miként lehet *egységes házassági jog* állami törvényhozással polgári házasság nélkül, azt csak olyan ember mondhatná meg, a ki legalább 25 esztendeig volt az egyházjog tudós professzora. Különbözik pár sorral alább maga is azt mondja, hogy miután ma a papot nem lehetne büntetéssel kényszeríteni akarata ellen a házasság megkötésére, „a kényszerítés helyét a polgári házasságnak kellene pótolni.“ Tehát mégis kell K. úrnak polg. házasság, csak hogy olyan tökéletes, a minő egész okoskodása. Sőt tovább megy ennél is! A beszédje végén megvallja, hogy még a kötelező polgári házasságot is meg tudná szavazni egy feltétel alatt, t. i. az ő pártjukból alakult kormányának. Erre a váratlan fordulatra aztán alig állhattuk meg, hogy hanyatt ne vágódjunk! Ez tehát az igazi elvi álláspont!? Oh ti szegény protestánsok, a kik „gégétek elmetszésén örvendeztek“, csudálkozottok a tudomány hatalmán, az elvek és meggyőződés erején s hódoljatok meg annak a nagy férfiúnak, a ki a veletek üzött gonosz kétszínű játék leálcázására vállalkozott! Tehát K. úr megszavazná még azt a polgári házasságot is, a melyről be akarja bizonyítani, hogy még a protestánsoknak sem kell; a melyet szerinte a *községi borbély* előtt fognak kötni; a mely végre nem hajtható, s a mely a házasság és a család lényegével is ellenkezik!! Ez okoskodása által K. úr a szaktudós babérjain kívül azon párt alelnökségére is teljesen méltóvá tette magát, a melynek vezére a szemfényvesztés és képmutatás művészetét két évtizeden keresztül oly mesteri magaslatra volt képes emelni parlamentarai életünkben, hogy még azt a politikai nézetkört és felfogást is tetszetős formába tudta öltöztetni, a mely iránt a magyar nemzet közvéleménye mindenkor hagyományos gyűlölettel viseltetett, mert összes nemzeti szerencsétlenségeink és szenvedéseink forrását azokban a nézetekben és törekvésekben találta. Mi protestánsok, a kiknek még több okunk van attól a politikai irányzattól rettegéssel fordulni el, hagyjunk fel már azzal a frázisokkal kielégíthető jóhiszeműséggel s felismerve a nemzeti és liberális jelszavak alá rejtőzött, de már eléggé leálcázott ultramontán-klerikális és reakcionárius tendenciákat, sorakozzunk azon reformeszmék táborába, a melyek a mi elveinkkel egy gyökérből hajtottak ki. Ne engedjük elvtelen s ennél fogva megbiz-

hatlan politikai akrobaták, érdekhajhászó jongleurök s *cinikus és meggyőződés nélkül való tudakosság* által magunkat letéritetni arról az utról, a mely úgy nemzetünknek s a magyar államnak, mint egyházunknak is egyaránt emelkedésére és megerősödésére vezet. Ne engedjük elriasztani magunkat a stóla- s más aprólékos kérdések által azon reformtörekvések támogatásától, a melyek megszabadítván az államot az uralkodó egyház bilincseiből, lehetővé fogják tenni az 1848:20. t.-cz. valósítását. És pedig egyedül ezek, nem pedig Apponyi és Kovács A. urék! Kovács urat pedig ne arra kérjük, a mire a d—i pap kérte, hogy t. i. hagyja ott minél előbb a gonosz ultramontánokat, hanem kérjük inkább arra, hogy *hagyjon itt minket* s szentelje mély tudományát, házasságjogi tapasztalatait azzal a következetességgel, a melynek most is oly kiváló jeleit tapasztaltuk, egészen a politikának. Ott, úgy látszik, több szolgálatot tehet, mint a mennyit ma már a protestantizmus igaz ügy remélhetne tőle. Melegen ajánljuk munkatársául szintén ez ügyben utazó Péntek Ferencz urat.

— **Böhl Ede** dr., bécsi ev. ref. theologiai tanárról a „Sárospataki Lapok“ f. évi 7. számában Rác Kálmán theol. licentiatust, a többek közt azt mondja, hogy „Böhl a Hengstenberg feltámadt szelleme, örökölte szellemi elődje nagy munkásságát és elkeseredett szélsőségeit. Fanatikus kálvinista“; „szenteskedő felháborodással emlékezik a Ritschel-féle irányról, megvetéssel Schieiermacherről“; „magánbeszéde (!) alkalmával a végromlás felett kesergett a miatt, hogy a mi Prot. Irodalmi Társaságunkban némelyek a „szentségtörő“ unitáriusokkal is kezdet fogtak volna.“ Különbözik mint magánemberről a legelismertöbben emlékezik meg E közlemény elolvasásakor felújult lelkemben az a jellemzés, melyet dr. Böhl Ede tanárról, 1878-ban Orosz István, jelenleg debreczeni tanítóképezdei tanár, mint e kiváló tudós férfiúnak szintén tanítványa, írt az Evangy. Prot. Lap-ba, mely kegyeletes megemlékezést jól esik felújítanom s ama fenti rajz ellenében felidézni. „A tanárok közül — úgy mond Orosz István — különösen ki kell emelnem Böhl urat, nemcsak azért, mert ő áll hozzánk reformátusokhoz legközelebb, s e mellett a magyar egyház s magyar ifjak iránt kiválóan érdeklődik, mely érdeklődés nála a pusztá szavak felett, tiszteletet gerjesztő tettekben is nyilvánul, — hanem és főleg mert a *vallásért végtelen lelkesülése, áthatottsága lehetetlen, hogy hitelesítő hatással ne legyen a vele érintkezőre.* Az ő előadása megszűnik száraz felolvasás lenni; remek kidolgozásából a *hit, meggyőződés buzog, új élet árad, mely nyom nélkül el nem tűnhet, — mint a szikra gyújt, felkölti a szunyadó hitet, életet gerjeszt, — szóval érintetlenül nem hagyhat.* Hozzá az ő egész magaviselete, családi köre mind a tiszta ker. életnek teljes kinyomata; szívjóság, szeretet, részvét, — egyszerűség, derült komolyság jellemzik őt s környezetét“ stb. Ime két rajz egy ugyanazon tanárról, de két különböző tanítvány tollából. Én az Orosz István jellemrajzát tartom hűnek. *Egy volt tanítvány.*

— **A gyülekezetek köréből.** A kassai ev. ref. egyház a debreczeni egyetemre 1893-tól számított tíz éven át évi 10 forintot ajánlott, s a 100 frtot, mint alapítványi tőkét 1903. januárban fogja egy összegben kiszolgáltatni. A Prot. Irodalmi Társaságba 100 frttal alapító tagul belépett. Fennállása 250 éves jubileumát márczusi 25-én, husvét első napján üli meg. (I. Rákóczy György 1644. husv. első napján alapította meg az egyházat.) Ez alkalomra az egyháznak példás buzgalmu, jeles lelkipásztora, Révész Kálmán, a kassai ev. reform

egyház megalakulásának történetét megírta, mely is mint monografia a M. Prot. Irod. Társ. kiadásában pár hét múlva megjelenik; az egyház tagjai pedig e nap emlékére egy diszes urasztali kelyhet csináltatnak, melynek fedezésére csak a presbytérium ülésében az év kibocsátásakor 64 frt gyűlt össze. Nagyon szép és lelkesítő dolgok ezek! Ime hát csak „nem rejtethetik el a hegyen épített város!”

— **A hittanszaki önképző-társulat „Közlönye”** ez idő szerint 24. évfolyamát érte el. A februáriusi (4.) számban *Leucz Géza* 4. é. th. figyelemre méltó dolgozatot közöl János apostol írói működéséről, ismertetvén az apostolt, mint apokalyptikust, mint evangyéliomirót s mint keresztyén bölcsészt. *Virágh István* 4. é. th. Komáromi Csipkés György életét s működését rajzolja, történelmi kútfők alapján. A Tárcaiban *Diószegi Mihály* esküdtfelügyelő s kollégiumi köztanító kegyeletes hangon emlékezik meg néhai *Tóth Lajos* debreczeni derék és hitbuzgó polgárról, a főiskolai ifjuság nemes szivű jó barátjáról, közölve a ravatala felett *Dicsőfi József* lelkipásztor által tartott, emelkedett hangú, szívből fakadt, szép könyörgést is. Oratoriumi szemle és vegyes közlemények egészítik ki az egy íven megjelent theologiai Közlönyt, melynek előfizetési ára helyben 3 korona; vldékre 3 kor. 40 fillér.

— **Gyászhirek.** *Dr. Horváth József* pápai ev. ref. theol. akad. tanárt pótolhatatlan veszteség érte. Neje szül. *Kovács Hermína* élete 31-ik, boldog házasságának 12-ik évében f. hó 13-án elhunyt s a társadalom méltó részvétele mellett eltemettetett. Férjén s édes anyján kívül hat kiskorú árva gyászolja a sok szenvedés után elköltözött hű feleséget s jó anyát. Ószinte részvétünk kifejezése mellett, vigasztalást, erőt s megnyugtatást kívánunk a mély bánatba borult kesergő feleknek. — *Fugyivásár* f. hó 7-én *Csepelyi Zsigmondné szül. Óri Erzsébet* úrnő életének 67-ik, boldog házasságának 52-ik évében elhunyt s hogy részvét mellett f. hó 9-én eltemettetett. Özvegyén kívül öt gyermeke gyászolja, a kik közül *Csepelyi Menyhért* ref. lelkészársunk a boldogultnak legidősebb gyermeke. Áldott legyen emlékezete!

— **Kézügyesítő egylet** alakult Debreczenben. Ez egyesület alapszabályait lapunk jövő számában ismertetjük. A cél: iskoláinkban a kézügyesítő oktatásnak propagandát csinálni, iskolai tanműhelyeket állítani fel s a kézügyesítő oktatással foglalkozó tanítókat jutalmazni. Már a megalakuláskor közel 300 taggal dicsekedhetett az új egyesület s így 1—1 frt tagdíj után mindjárt az első évben 300 frt fordítható a kézügyesítő oktatásra. Az első tanműhely az áll. főreáliskolában átengedett egy tágas teremben már be van rendezve s még e hó folytán megnyílik. Az alakuló közgyűlés elnökül Lengyel Imre nyug. tvszéki bíró, egyházker. tanácsbíró urat választotta, alelnökök *Padrah Sándor* h.-szoboszlói közjegyző és *Serli Ede* ipartársulati elnök lettek; a harmincz tagú választmányban néhány lelkész és tanító, számos tanár és iparos fogja a kézügyesítő oktatást oda fejleszteni városunkban, hogy Széchenyiként „a kis makk sudárba szökjék”, terebélyt növeljen. De nem is kell a magvetés messze munkájánál kezdeni nálunk a kézügyesítő oktatást: mélyen fekvő, régi gyökerei vannak ennek, sudarát a negyvennyolczadiki vihar törte le. A század első felében *Kerekes* és *Zákány* híres professorok felismerték már a kézügyesítő foglalkoztatások becseit: a vasárnapi alakuló gyűlésen be lőn néhány kis remeke mutatva az akkori munkatanításnak. *Gönczy Pál* épen most 50 esztendeje nyitotta meg zeleméri munkaiskoláját, mely 1848-ban semmisült meg. Fél-százados pihenés

után ime a régi gyökerek új sudárt hajtanak: adja Isten, hogy debreczeni főiskolánk, városunk többi tanintézetei és megyénk népoktatásügye az iskolai túlterhelésben meglankadó növendék-seregnek mielőbb üdítő enyhet nyújthasson a most „sudárba szökő” fa árnyában, a testi nevelésnek, de e mellett az értelemfejlesztésnek és jellemképzésnek is elősegelésére.

TARTALOM-JEGYZÉK: A nagy reform-javaslatok alapelvei. *Ferecny Gyula*. — **Tárca:** A vallások összehasonlítása körünkben. *Balogh Ferencz*. — **Egy szó a maga idejében a debreczeni főiskoláról.** *Biki Károly*. — **Tanügy:** A schweizi egyetemnek az 1893/4. év téli felében. — **Tanárok versengése.** *Sabinus*. — **Irodalom.** — **Levél a szerkesztőséghez.** *Nagy Sándor*. — **Különfélék.** — **Hirdetés.**

Felelős szerkesztők és laptulajdonosok:

Dr. ERDŐS JÓZSEF és **Dr. BACZONI LAJOS.**

Pályázat.

A beregi ev. ref. egyházmegyébe kebelezett *barabási* lelkészi állomásra pályázat hirdettetik.

Jövedelem:

1. Az 1893/4. évi kivetést vevén alapul: 60 köböl buza	390 frt
2. Az 1893/4. évi kivetést vevén alapul: 36 köböl gabona	180 „
3. Negyven = 40 szekér széna	160 „
4. 38 $\frac{1}{3}$ hold föld (az ott jelenben fizetett haszonbér mérve szerint) jövedelme	300 „
5. 14 öl fa (ennek pénzzel leendő megválthatását legközelebb kérelmezni fogja az egyház az egyházmegyétől)	90 „
6. 2 $\frac{1}{2}$ hold földnek az egyház által való akárhányszori szántása, vetése, termésének learatása, behordása	25 „
7. Szőlő ár kamat	12 „
	1157 frt

Ehez jó még temető és czinterem termésének $\frac{2}{3}$ része. Továbbá 12 frt adónak az egyház által való fizetése, egy holdon felüli beltelek használata, 6 szobás papilakkal s egyéb szükséges épületekkel s végre stóla.

Mind e mellett ezen egyház jó II-od osztályu.

Az 1894/5. évi lelkészi jövedelem az e. m. lelkészi gyámintézetet illeti.

A megválasztott *barabási* lelkészi állomását az egyházmegye által meghatározandó díjazás mellett közgyűlési megerősítés után azonnal elfoglalni tartozik.

Az okmányokkal felszerelt pályázati kérvények, bezárólag folyó Február hó 28-ig. *Jándra*, u. p. *Vásáros-Namény* a h. esperesi hivatalhoz lesznek küldendőek.

Debreczen, 1894. február 13.

KISS ÁRON
püspök.